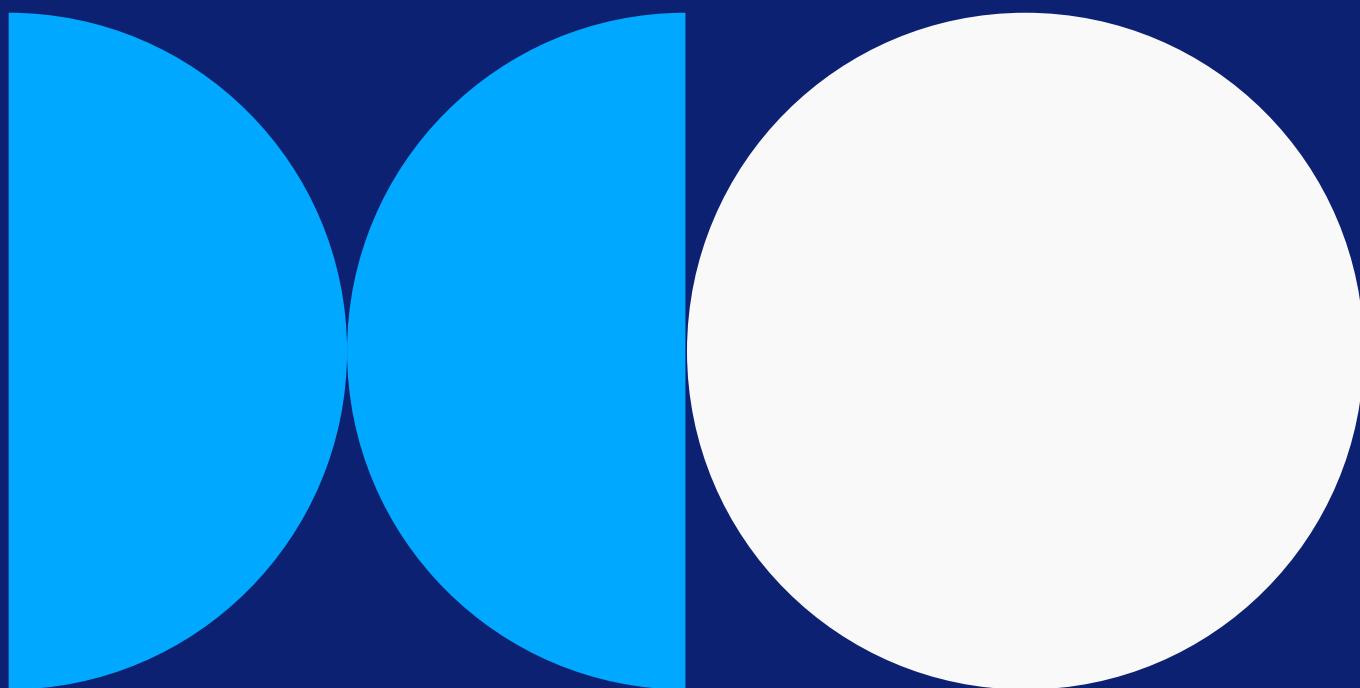

Forskningsöversikt 2023

Utbildningsvetenskap

Forskningsöversikt 2023 - Utbildningsvetenskap

VR2301

Dnr 3.3.5-2021-06624

ISBN 978-91-88943-74-3

Swedish Research Council

Vetenskapsrådet

Box 1035

SE-101 38 Stockholm, Sweden

Innehållsförteckning

Förord	4
Sammanfattning	5
Summary	7
1 Forskningens förutsättningar, kvalitet och genomslag	9
Trender och tematiker i utbildningsvetenskaplig forskning mellan 2001–2021	9
Finansiering och bidragsformer	9
Forskningens innehåll	11
Publicering.....	12
Utbildningsvetenskapens internationella förankring	13
Infrastrukturer som bidrar till och stärker utbildningsvetenskaplig forskning	14
2 Utmaningar och utvecklingsmöjligheter	16
Forskningsfinansiering.....	16
Internationalisering och mobilitet inom utbildningsvetenskap	17
Ökad samordning av utbildningsvetenskaplig forskning.....	17
Etik och etikprövning.....	18
3 Utbildningsvetenskapliga kommitténs rekommendationer	19
Finansiering av utbildningsvetenskaplig forskning	19
Forskningens kvalitet.....	20
Utveckling av starka forskare och forskningsmiljöer	21
Internationalisering och förutsättningar för mobilitet.....	21
Infrastrukturer inom det utbildningsvetenskapliga området	22
Nationella plattformar för att samla och sprida utbildningsvetenskaplig forskning	23
Jämställdhet och likabehandling i utbildningsvetenskaplig forskning	24
Forskning som syftar till att möta samhällsutmaningar inom tre identifierade teman.....	24
Demokratins utveckling – utbildningens roll för en hållbar framtid	24
Likvärdighet, inkludering och integration i skola och utbildning	25
Kunskap och lärande i en digitaliserad värld.....	26
Bilaga 1: Kartläggning av utbildningsvetenskaplig forskning, 2001-2021 ..	28

Förord

Forskningsöversikten inom utbildningsvetenskap är ett viktigt underlag för den utbildningsvetenskapliga kommitténs strategiska planering och finansieringsstrategier av framtida utlysningar och samarbeten samt planer för analyser och nationella utvärderingar av forskningsområden.

Forskningsöversikten utgör också ett referensmaterial för olika aktörer i omvärlden samt ett underlag i Vetenskapsrådets styrelses strategiska arbete.

Syftet med forskningsöversikten är dels att beskriva det nuvarande tillståndet för den utbildningsvetenskapliga forskningen och vilka utvecklingstrender som kan skönjas, dels att identifiera utmaningar och föreslå rekommendationer i ett fem till tio års perspektiv. På så sätt ger forskningsöversikten en framåtsyftande analys av områdets behov samt rekommendationer för hur olika aktörer kan bidra till en positiv utveckling de kommande fem till tio åren. Forskningsöversikten utgör underlag för forskningssystemet och kommande forsknings- och innovationsproposition.

Forskningsöversiktens nulägesbeskrivning bygger på en kartläggning och analys av utbildningsvetenskaplig forskning i Sverige på basis av externfinansierad forskning och publiceringar mellan 2001 och 2021. Kartläggningen har utförts av Forskningscentrumet Högre utbildning och forskning som studieobjekt, HERO, vid Uppsala universitet, och har resulterat i två rapporter (varav den första utgör bilaga 1 i denna forskningsöversikt). I kartläggningen fångas in hur området har utvecklats i stort, förändringar i den institutionella utbredningen av området, metoder och publiceringsmönster, hur landskapet för forskningsfinansiering utvecklats samt områdets nationella och internationella förankring och genomslag. Under 2022 har utbildningsvetenskapliga kommittén varit engagerad i att diskutera kartläggningar och analyser samt beskriva forskningen inom området och dess utmaningar, förutsättningar och resultat. Kommittén har även fokuserat särskilt på frågor om jämställdhet och hur jämställdhetsaspekter beaktas i de olika utbildningsvetenskapliga beredningsgrupperna. Kommittén har därefter prioriterat bland utmaningar och strukturella åtgärder samt områden där forskningen bör stärkas och stödjas. Ett utkast av forskningsöversikten har förankrats på olika sätt på en nationell nivå för att samla in synpunkter. Fem fysiska lärosätesdialoger har genomförts där samtliga lärosäten med lärarutbildning har bjudits in under samma period som forskningsöversikten funnits tillgänglig för synpunkter från forskarsamhället via webbkonsultation. Vid dessa dialoger har även rapporten i bilaga 1 diskuterats. Synpunkter från dialogerna har noga beaktats i det slutliga utkastet av forskningsöversikten.

Stockholm, januari, 2023

Pernilla Nilsson
Huvudsekreterare
Utbildningsvetenskap

Vibeke Grøver
Ordförande,
Utbildningsvetenskapliga kommittén

Sammanfattning

Vetenskapsrådet har en avgörande roll i det svenska forskningssystemet för att garantera forskningens vetenskapliga kvalitet, i termer av såväl finansiering och kontinuitet som kvalitetsvärdering.¹ De fria projektbidragen är och ska vara den primära bidragsformen där forskare får sina forskningsidéer prövade mot högt ställda kvalitetskrav i nationell konkurrens. Under förutsättning av ökad finansiering utgör riktade satsningar på strategiskt viktiga forskningsområden ett komplement till den fria forskningen när det gäller att exempelvis möta samhällsutmaningar och att vara kapacitetsbyggande. Utbildningsvetenskapliga kommitténs strategiska plan 2020–2023² betonar att Sverige har satt som mål att vara ett av världens främsta forskningsländer. De första och viktigaste byggstenarna för en ledande kunskapsnation är ett väl fungerade utbildningssystem.

Utbildningsvetenskaplig forskning bidrar till att utveckla den vetenskapliga grunden för lärande över individers hela levnadsbana. För att kunna realisera politiska krav på utbildning såväl som att möta behoven i samhället, behövs en forskningsbas av högkvalitativ, internationellt erkänd utbildningsvetenskaplig forskning. Åren av pandemi har visat att utbildningsinstitutioner och utbildningssystem måste bli mer resilienta för att lyckas under oförutsedda omständigheter. Utbildningssystemet i Sverige står idag inför stora samhällsutmaningar och det finns goda skäl till betydande forskningssatsningar inom det utbildningsvetenskapliga kunskapsområdet. Exempel på sådana samhällsutmaningar är att stärka likvärdigheten och minska segregationen i skolan, främja demokratin i samhället och en hållbar utveckling, öka attraktiviteten för läraryrket, stärka lärares kompetens, öka barn och elevers måluppfyllelse i förskolan och skolan samt främja lärares och elevers arbetsmiljö. Dessutom är det av vikt att arbeta för att öka kvaliteten i högre utbildning. En satsning på forskning om skolans och den högre utbildningens utmaningar är också i linje med Agenda 2030, mål 4 God utbildning för alla. Den stora efterfrågan från beslutsfattare och praktiker på användbar kunskap från ett i dagsläget växande utbildningsvetenskapligt forskarsamhälle, gör det viktigt att värna systemen för vetenskaplig kvalitetsgranskning och möjligheterna att bedriva fri, kritisk grund- och praktiktäna forskning. En viktig forskningspolitisk utmaning för utbildningsvetenskap är att skapa en god balans mellan kortsiktig, problemorienterad forskning och långsiktig grundläggande forskning med longitudinella projekt där utbildning, undervisning och lärande kan följas över tid.

Under de senaste 20 åren har forskningsfältet utökats kraftigt och tidskriftspubliceringen inom fältet har nära fyrdubblats. Regeringens satsning på forskarutbildning genom forskarskolor bidrar till kompetensförsörjning genom en ökning av antalet disputerade forskare inom utbildningsvetenskap. Mellan åren 2016 och 2026 kommer forskarskolorna att ha genererat nära 300

¹ Vetenskapsrådets strategi för åren 2020–2023, vägledande mål, utvecklingsaktiviteter och verksamhetsutveckling.

² Utbildningsvetenskapliga kommitténs strategiska plan 2020–2023 med finansieringsstrategi (2019).

disputerade forskare inom det utbildningsvetenskapliga kunskapsfältet. Satsningen på forskarskolor är och har varit strategiskt viktig för kompetensförsörjning samt för att ytterligare stärka det utbildningsvetenskapliga området samt lärarutbildningens och skolans vetenskapliga grund. Dock innebär ökningen av disputerade inom utbildningsvetenskap att konkurrensen om de fria projektbidragen sannolikt kommer att öka kraftigt. För att främja möjligheter för nya forskare att etablera sig inom fältet är det nödvändigt att regeringen tar ett fortsatt ansvar för att främja forskning och kunskapsutveckling vid lärarutbildningarna och ökar anslagen för fri, forskarinitierad forskning. En fortsatt uppbyggnad av forskning inom utbildningsvetenskap är nödvändig för att möta de samhälleliga utmaningar som präglar skola och högre utbildning idag. Exempel på detta är kompetensförsörjning, samhällets digitalisering, segregation, utveckling av demokratin samt kompetensutveckling på alla nivåer. I sitt inspel till forsknings- och innovationspropositionen 2019¹³ framhöll Vetenskapsrådet en strategisk satsning på forskning om utmaningar inom utbildningsvetenskap, grundad i den forskningsöversikt som publicerades 2019⁴. De teman som då framfördes handlade bland annat om att tillskjuta resurser till strategiska satsningar inom angelägna forskningsteman såsom demokrati, ökade skillnader i skolprestation, lärares arbetssituation och digitalisering. I denna forskningsöversikt preciseras och vidareutvecklas tidigare teman och formulerar tre övergripande områden av särskild relevans för att möta de samhälleliga utmaningar som präglar förskola, skola och högre utbildning idag:

- Demokratins utveckling – utbildningens roll för en hållbar framtid.
- Likvärdighet, inkludering och integration i skola och utbildning.
- Kunskap och lärande i en digitaliserad värld.

För att vidareutveckla det utbildningsvetenskapliga forskningsområdet, fortsatt säkerställa kompetensförsörjning av disputerade lärare i lärarutbildningarna och i skolan och ta vara på de omfattande investeringarna i forskarskolor, rekommenderar kommittén särskilt följande:

- Säkra och stärk resurser för fri och nyfikenhetsdriven forskarinitierad forskning inom utbildningsvetenskap.
- Säkra kompetensförsörjning inom utbildningsvetenskaplig forskning genom fortsatta satsningar på forskarskolor med finansiering för doktorander.
- Säkra resurser för karriärvägar för nya forskare och uppbyggande av excellenta forskningsmiljöer som ett resultat av de nationella forskarskolorna.

Rekommendationerna är riktade mot olika aktörer som samtliga kan påverka och styra förutsättningarna för utbildningsvetenskaplig forskning. Detta omfattar regeringen, lärosäten, Vetenskapsrådet samt andra aktörer som finansierar forskning av relevans för utbildningsvetenskap så som privata och statliga finansörer, regioner och kommuner. I första hand krävs långsiktiga bidrag till den fria forskarinitierade forskningen inom utbildningsvetenskap. Dessutom är tematiska satsningar önskvärda inom områden där samhällsutmaningar har identifierats. En förutsättning för särskilda och tematiska satsningar är dock att bidrag till den forskarinitierade forskningen inte minskar.

³ Forskning för framtiden, Vetenskapsrådets analys som underlag till regeringens forskningspolitik, 2019.

⁴ Vetenskapsrådet (2019). Forskningsöversikt 2019. Utbildningsvetenskap.

Summary

The Swedish Research Council plays a crucial role in the Swedish research system by guaranteeing the scientific quality of research, in terms of both funding and continuity, and quality evaluation.⁵ Undirected project grants are, and shall remain, the primary grant form, where researchers have their research ideas assessed against high quality requirements in national competition. On condition of increased funding, targeted initiatives in strategically important research areas form a complement to undirected research, for example when developing Swedish areas of strength, addressing societal challenges and building capacity. The strategic plan for 2020–2023 of the Committee of Educational Sciences underlines that Sweden has set a goal to be one of the foremost research nations of the world, and a leading knowledge nation. The first and most important foundation stones for a leading knowledge nation is a well-functioning educational system.

Educational sciences research contributes to developing the scientific foundation for learning throughout individuals' entire lives. In order to realise political demands for education and also meet the needs of society, a research base of high-quality, internationally recognised educational science research is needed. The pandemic years have shown that educational institutions and educational systems must become more resilient to be successful under unforeseen circumstances. The education system in Sweden is today facing great societal challenges, and there are good reasons for considerable research initiatives in the field of educational science. Examples of such societal challenges include strengthening the equivalence and reducing segregation in schools, promoting democracy in society and sustainable development, increasing the attraction of the teaching profession, strengthening teachers' skills, increasing the goal fulfilment of children and pupils in pre-schools and schools, and improving the work environment of teachers and pupils. It is also important to work towards increasing the quality of higher education. Investment in research into the challenges of schools and higher education is also in line with Goal 4 of Agenda 2030: Good education for all. The great demands made by policy-makers and practitioners for useful knowledge from a growing educational sciences research community means that it is important to safeguard the systems for scientific quality review, and the opportunities to conduct undirected, critical basic and practice-based research. One important research policy challenge for educational science is to create a good balance between short-term, problem-oriented research, and long-term, basic research with longitudinal projects. The research field has widened greatly over the last 20 years, and journal publishing in the field has more than quadrupled. The Government's major investment in research-level education at graduate schools contributes to competence provision through an increase in the number of researchers with doctoral degrees in educational science. Between the years 2016 and 2026, the graduate schools will have generated almost 300 researchers with doctoral degrees in the field of educational science. The investment in graduate schools is and has been strategically important for competence provision, and for further strengthening

⁵ Vetenskapsrådets strategi för åren 2020–2023, vägledande mål, utvecklingsaktiviteter och verksamhetsutveckling

the field of educational science as well as the scientific foundation of teacher training and schools. However, the increased number of educational science researchers with doctoral degrees means that competition for undirected project grants will probably increase sharply. To increase the opportunities for new researchers to establish themselves in the field, it is necessary for the Government to continue taking responsibility for promoting research and knowledge development in teacher training, and to increase grants to undirected, researcher-initiated educational science research. Continued build-up of educational science research is necessary to address the societal challenges that today characterise schools and higher education. Examples of these are competence provision, society's digitisation, segregation, development of democracy and competence development at all levels. In its input to the Government's research and innovation bill in 2019¹⁶, the Swedish Research Council highlighted a strategic investment in research into challenges in educational science, based on the research review published by the Committee for Educational Sciences in 2019⁷. The themes put forward then concerned increased resources for strategic initiatives in important research themes, such as democracy, increased differences in school performance, the work situation of teachers and digitisation. In this research review, the Committee for Educational Sciences details and further develops previous themes and formulates three overall areas of particular relevance for addressing the societal challenges that today characterise pre-schools, schools and higher education:

- Development of democracy – the role of education in a sustainable future
- Equivalence, inclusion and integration in schools and education
- Knowledge and learning in a digitised world

To further develop the field of educational science, to continue safeguarding competence provision of teachers with doctoral degrees on teacher training courses and in schools, and to safeguard the considerable investments made in graduate schools, the Committee for Educational Sciences particularly recommends the following:

- Safeguard and strengthen resources for undirected and curiosity-driven research in educational science.
- Safeguard competence provision in educational science research through continued investment in graduate schools with funding for doctoral students.
- Safeguard resources for career paths for new researchers and the build-up of excellent research environments as a result of the national graduate schools.

The recommendations are aimed at various actors who can influence and direct the preconditions for educational science research. These include the Government, higher education institutions, the Swedish Research Council and other actors that fund research of relevance to educational sciences, such as private and governmental sources of funding, regions and municipalities. In the first instance, we need long-term grants for researcher-initiated research within educational science. However, prerequisites for specific and thematic initiatives need to ensure grants to researcher-initiated research are not reduced.

⁶ Forskning för framtiden, Vetenskapsrådets analys som underlag till regeringens forskningspolitik, 2019

⁷ Vetenskapsrådet (2019). Research review 2019. Educational science

1 Forskningens förutsättningar, kvalitet och genomslag

Trender och tematiker i utbildningsvetenskaplig forskning mellan 2001–2021

Utbildningsvetenskaplig forskning handlar om studier av kunskapsbildningens och lärandets villkor; grundläggande frågor i den pedagogiska praktiken och lärares yrkesutövning. Det handlar också om frågor som rör högre utbildning, förskolans och skolans pedagogiska utveckling samt barn, unga och det livslånga lärandets relation till lärande genom fritidsaktiviteter inom kultur och idrott. Inom utbildningsvetenskap studeras lärande, didaktik och ämnesdidaktik, undervisning, sociala och kulturella aspekter på utbildning, utbildningspolitik, utbildningssystem och organisation samt profession. Forskningen bedrivs inom flera olika vetenskapliga discipliner och bidrar till kunskapsutveckling och förstärker den vetenskapliga grunden för utbildning på alla nivåer. Utbildningsvetenskap har under de senaste tjugo åren vuxit och utvecklats som ett väl etablerat mångvetenskapligt forskningsfält.

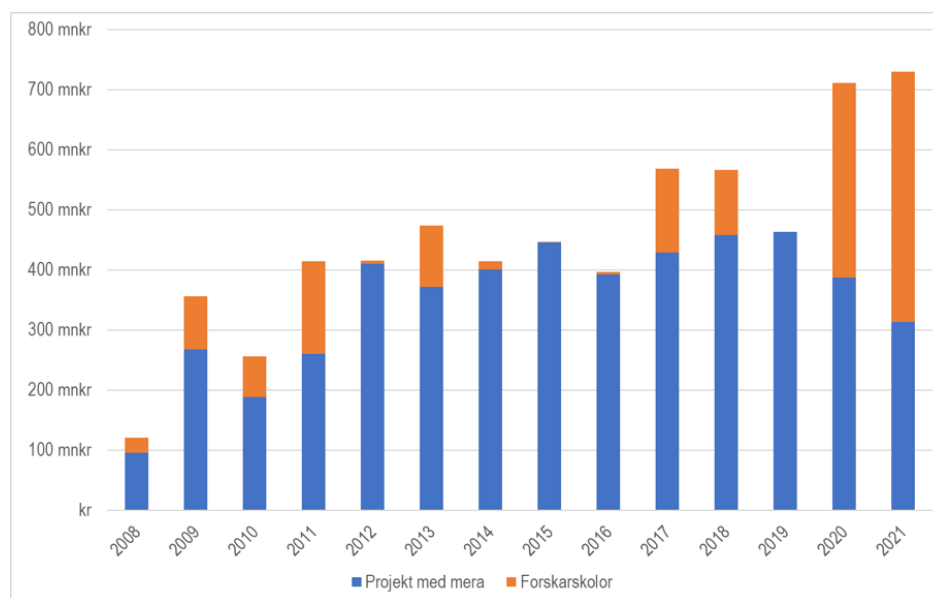
Finansiering och bidragsformer

För svensk utbildningsvetenskaplig forskning är Vetenskapsrådet den utan konkurrens största externa finansiären. För perioden 2008–2021 svarade VR för 4,5 miljarder kronor (70,3 procent) när forskarskolorna är inkluderade. Motsvarande siffror utan forskarskolor är 3,1 miljarder (63,7 procent). Efter Vetenskapsrådet följer två finansiärer, Vinnova och Forte, som vardera bidrog med cirka 0,5 miljarder och därefter ytterligare två: RJ och Formas med cirka 0,2 miljarder var. Som sjätte största finansiär under perioden 2008–2021 återfinns Skolforskningsinstitutet med 0,1 miljarder. Den mångfald av finansiärer som vuxit fram är positiv för områdets utveckling, men innebär samtidigt ett större behov av samordning av finansieringsinsatser. Utbildningsvetenskaplig forskning är i hög grad beroende av finansiering från lärosätenas fasta basanslag, vilket innebär att en fortsatt uppbyggnad av utbildningsvetenskaplig forskning vid lärosätena är nödvändig för att möta de utmaningar som präglar skola och högre utbildning idag.

De senaste årens finansiering av utbildningsvetenskaplig forskning har dominerats av bidrag till forskarutbildning genom utbildningsvetenskapliga kommittén. Regeringens satsningar på bidrag till forskarutbildningen genom forskarskolor för lärarutbildningens behov har därmed varit starkt bidragande till den ökade finansieringen från Vetenskapsrådet från 2016.

Den totala finansieringen till det utbildningsvetenskapliga området i termer av beviljade belopp från samtliga finansiärer för hela den undersökta perioden uppvisar ett antal tydliga trender. Under tioårsperioden mellan 2008 och 2018 mångdubblades de totala beviljade beloppen med en ökning på drygt 400% (oberoende av om man inkluderar forskarskolorna eller inte). För de resterande tre åren, mellan 2019 och 2021, går trenderna isär beroende på om forskarskolorna inkluderas eller inte. Inkluderas forskarskolorna tilltar ökningen av medel och når sin största uppmätta nivå under hela perioden 2021 på drygt

700 miljoner kronor. Exkluderas de däremot blir trenden motsatt: medlen minskar successivt till en nivå 2021 som är den lägsta på tio år. Figur 1 nedan visar den totala externfinansieringen över tid (samtliga finansiärer men där VR svarar för 70,3 procent) uppdelat mellan forskarskolor och finansiering för projekt med mera. Totalfinansieringen ökar under tidsperioden, men år 2020–2021 minskar beloppen till projekt med mera och ökningen beror på tillväxten av forskarskolor.

Figur 1. Externfinansiering samtliga finansiärer per år. Beviljade belopp 2008–2021. Belopp inflationsjusterade till 2021 års prisnivåer (bilaga 1, figur 1).

När de medel som beviljas delas upp per projektår kan liknande trender identifieras. I och med att Vetenskapsrådet fick särskilda anslag från regeringen 2017 för en satsning på forskarskolor både för yrkesverksamma lärare och för lärarutbildare, skedde en ökning. Trenden för projektbidrag är dock fortsatt nedåtgående.

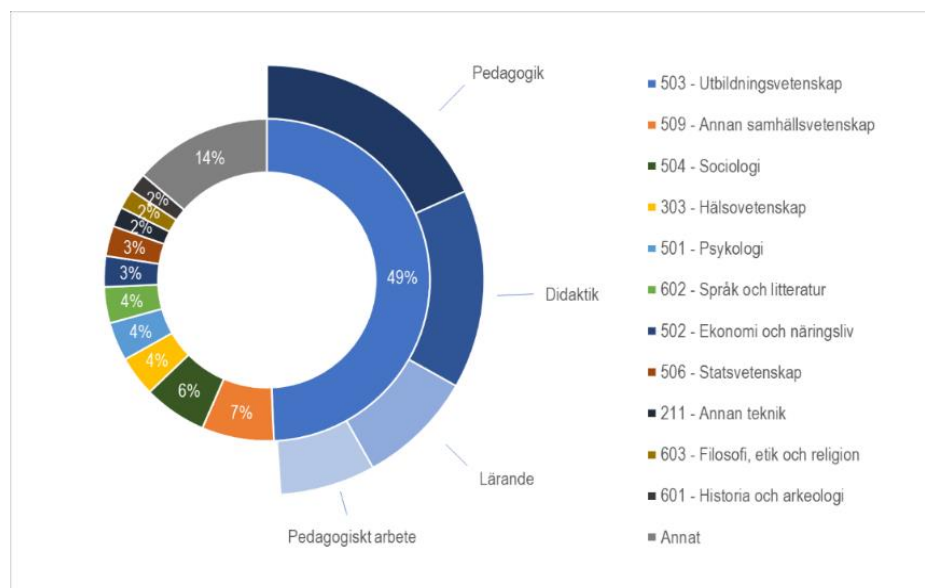
Regeringens stora satsning på forskarskolor kommer att resultera i nära 300 nydisputerade forskare inom det utbildningsvetenskapliga området från 2026 och framåt. Satsningen på forskarskolor är och har varit strategiskt viktig för att stärka det utbildningsvetenskapliga kunskapsområdet samt lärarutbildningens och skolans vetenskapliga grund. Vikten av disputerade lektorer inom lärarutbildningarna har betonats, inte minst som en konsekvens av lärarutbildningarnas dimensionering där antalet platser ökat kraftigt under senare år. På grund av de stora satsningarna på forskarutbildning finns det nu en unik möjlighet att positionera Sverige inom utbildningsvetenskaplig forskning. Detta gäller både de enskilda doktoranderna och de starka forskarnätverk som har byggts upp av de forskarskolor som finansierats. Dock innebär ökningen av disputerade inom utbildningsvetenskap att konkurrensen om de fria projektbidragen ökar kraftigt. Därför är det nödvändigt att regeringen skapar utrymme för det växande antalet forskare inom fältet och därmed ökar anslagen till utbildningsvetenskaplig forskning genom ramanslaget. Detsamma gäller för lärosäten genom att skapa förutsättningar för nydisputerade forskare inom utbildningsvetenskap att utvecklas och etablera sig inom forskningsfältet, exempelvis genom karriärtjänster och postdoc. För den svenska utbildningsvetenskapens fortsatta

utveckling är det också av stor vikt att kunna finansiera stora, långsiktiga projekt, som även ger en grund för internationellt samarbete. Angelägna tematiska satsningar kan inte heller genomföras utan att ske på bekostnad av fri forskarinitierad forskning. För detta måste finansieringen till området stärkas.

Forskningens innehåll

Innehållsliga aspekter av utbildningsvetenskaplig forskning betonar de globala, samhällseliga, institutionella, sociala, historiska och diskursiva förhållandena inom vilka bildning, utbildning, undervisning och lärande sker. De huvudsakliga områdena inom utbildningsvetenskaplig forskning utgörs av ämnesdidaktisk forskning, forskning om lärandeprocesser, forskning om sociala aspekter på utbildning, forskning om utbildningssystem och utbildningspolitik samt forskning om professioner och professionsutbildning.

Utifrån den självdefinierade ämnestillhörigheten på den mest övergripande nivån av SCB:s indelning, forskningsämnesområden, kan konstateras att den utbildningsvetenskapliga forskningen är kraftigt dominerad av samhällsvetenskap, som utgör 75 procent av de samlade medlen (bilaga 1, figur 17). Därefter följer humaniora och konst, medicin och hälsovetenskap och teknik. Figur 2 nedan (bilaga 1, figur 18) visar att på ämnesgruppsnivån, den tresiffriga nivån, utgör utbildningsvetenskap 49 procent av fältet. Två andra samhällsvetenskapliga ämnesgrupper, annan samhällsvetenskap och sociologi, upptar runt 7 procent vardera. Därefter svarar ingen annan enskild ämnesgrupp för mer än 4 procent. På den mest detaljerade nivån, forskningsämnen, är pedagogik och didaktik de störst grupperna inom utbildningsvetenskap, med en jämn fördelning som gemensamt upptar cirka två tredjedelar av ämnesgruppen. För den resterande tredjedelen står lärande och pedagogiskt arbete.

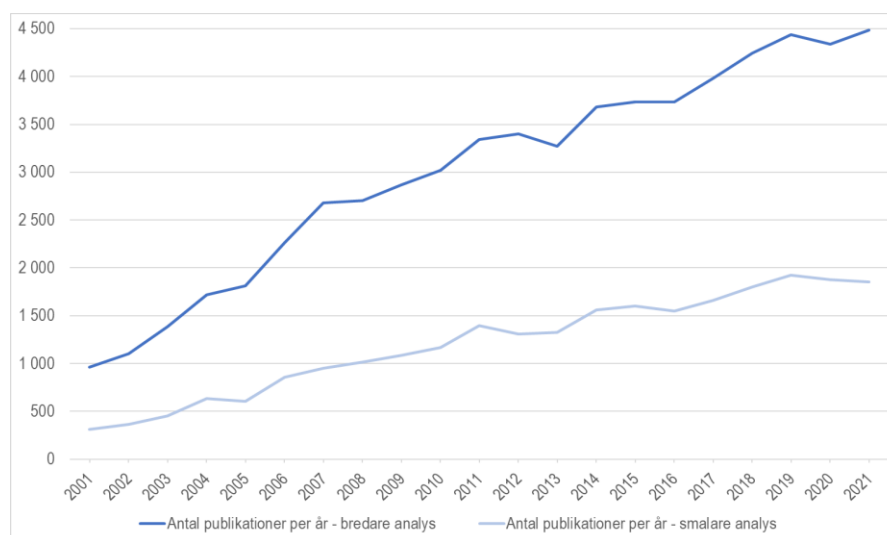
Figur 2. Frekvens av rapporterade SCB-kategorier – ämnesgrupper och forskningsämnen inom utbildningsvetenskap (bilaga 1, figur 18).

Traditionellt sett finns den utbildningsvetenskapliga forskningen främst på de 27 lärosätena med anknytning till lärarutbildningarna. Utbildningsvetenskaplig forskning har hela utbildningssystemet som objekt: från förskola via grundskola

och gymnasieskola till den högre utbildningen och vuxenutbildningen inklusive livslångt lärande. Forskning om grundskolan svarar mot 40 % av finansieringen (bilaga 1, figur 24). Därefter följer förskola, 22 %; gymnasium, 15 %; högre utbildning, 12 %. Storleksförhållandet mellan de olika utbildningsnivåerna har varit förhållandevis stabilt över tid. Undantagen utgörs framför allt av forskning om förskolan som växte kraftigt 2020 och livslångt lärande med en topp 2021 (bilaga 1, figur 25). I båda fallen handlar det om stora satsningar på forskarskolor för vuxnas lärande.

Publicering

Svensk utbildningsvetenskaplig forskning uppvisar en stark ökning av antal publikationer över tid. Figur 3 (bilaga 1, figur 39) visar totalpublicering över tid för både den bredare och den smalare analysen. Den bredare analysen har som syfte att fånga in publikationer som har någon koppling till det utbildningsvetenskapliga området, medan den smalare analysen riktar in sig på att avgränsa publikationer som omfattar 4–5 sökord, vilka därmed kan anses vara mer tydligt förankrade i området. I den breda analysen rör det sig om ungefär en ökning i storleksordningen tre och en halv gång från periodens första till sista år, från ca 1 000 publikationer år 2001 till 4 500 tjugo år senare. För den smalare analysen är ökningen ungefärligen femfaldig, från ca 300 till över 1 800. Ökningen är relativt jämn över tid och inga påtagliga ökning eller avmattningar går att identifiera. Jämförs dessa trender med motsvarande data för hela SwePub (bilaga 1, figur 40) framgår att även SwePubs totala publikationsmängd ökade över den studerade perioden, med knappt tre gånger, vilket innebär att publiceringstakten inom utbildningsvetenskapliga området ökade mer än vad SwePub gjorde totalt.

Figur 3. Totalpublicering per år över tid (antal). Bredare och smalare analys (bilaga 1, figur 39).

Ser man på hur denna fördelning utvecklas över tid blir det tydligt att artiklarnas andelar av den totala populationen ökar under den studerade tidsperioden. Rapporter, doktorsavhandlingar och böcker får i jämförelse en relativt sett minskad andel över tid (Bilaga 1, figur 42). Stagnationen av produktionen av avhandlingar indikerar att regeringens satsningar på forskarskolor har varit en nödvändig satsning för att förstärka området.

Av de svenska lärosäten som citerar⁸ svensk utbildningsvetenskaplig forskning i störst utsträckning placerar sig Göteborgs universitet högst där cirka 65 procent av citeringarna kommer från publikationer som klassificeras som utbildning. Därefter följer Stockholm, Umeå, Linköping, Uppsala, Karlstad, Malmö och Linnéuniversitetet⁹. Den mest frekvent förekommande tidskriften som de citerande artiklarna är publicerade i är *Scandinavian Journal of Educational Research* (både i den smala och den breda populationen av de tidskrifter som har ett tydligt utbildningsvetenskaplig fokus). Sett till de tidskrifter som i störst utsträckning utbildningsvetenskaplig forskning refererar till dominerar tidskrifter som är specialiserade på något sätt, av de fem viktigaste tidskrifterna har tre en inriktning mot naturvetenskaplig utbildning, en mot lärarutbildning och en mot idrottsutbildning. Svensk utbildningsvetenskaplig forskning refererar dessutom i stor utsträckning till amerikanska forskare, följd av svenska och brittiska, men i första hand, framför allt i den smala populationen citeras svensk utbildningsvetenskaplig forskning av svenska forskare.

Utbildningsvetenskapens internationella förankring

Utbildningsvetenskap som forskningsområde är väl förankrat på en internationell nivå. Inom svensk utbildningsvetenskap finns etablerad och internationellt uppmärksammas forskning inom flera områden. Det ökade antalet publikationer på engelska visar på en tydligare internationell förankring i och med etablering av engelskan som det dominerande språket i fältet. Från att ha sett en jämn fördelning och tillväxt mellan svenska och engelska publikationer fram till cirka 2010 planar därefter svenskan ut i ett konstant antal per år. Detta medan antalet publikationer på engelska fortsätter att växa (bilaga 1, figur 60). För engelskan är artikeln den tydligt dominerande utgivningsformen. För så gott som samtliga publikationstyper (absolut) i den bredare analysen har publicering på engelska över tid ökat.

Svensk utbildningsvetenskaplig forskning har ett påtagligt genomslag internationellt. För de artiklar som är publicerade i tidskrifter indexerad i *Web of Science* (ca 12 000) har över 70 procent av artiklarna minst en citering från en annan artikel i *Web of Science* (bilaga 1, figur 82). I takt med att publiceringstakten gått upp har också andelen artiklar som citeras ökat.

Forsknings- och utbildningssystemet

Utbildningen från förskola till högre utbildning styrs i hög grad genom statliga direktiv och är föremål för en rad politiskt och ekonomiskt motiverade reformer, granskningar och åtgärder. Den utbildningsvetenskapliga forskningen har ofta en nära anknytning till grundutbildning där lärarutbildningarna är av stor betydelse. Lärares arbetssituation och framtida rekrytering har hanterats genom ett flertal riktade regeringssatsningar under de två senaste decennierna. Nationella prognoser visar dock att det fortsatt finns en stor brist på lärare i förskola och skola. En lägesbedömning från Skolverket¹⁰ betonar att cirka 12 000

⁸ För mer utförliga citeringsanalyser hänvisas till Börjesson, M., Giorio, L., Bengtsson, F. & Cea, P.L. (2023). Referenser och citeringar i utbildningsvetenskaplig forskning i Sverige, 2001–2021 – översiktliga analyser. Stockholm: Vetenskapsrådet.

⁹ Figur 40, Börjesson, M., Giorio, L., Bengtsson, F. & Cea, P.L. (2023). Referenser och citeringar i utbildningsvetenskaplig forskning i Sverige, 2001–2021 – översiktliga analyser. Stockholm: Vetenskapsrådet.

¹⁰ Skolverkets lägesbedömning (2020).

nyutexaminerade lärare och förskollärare väntas saknas år 2035. Dessutom finns det ofta en svag koppling mellan forskning om undervisning och lärarnas skolvardag, liksom otillräckliga förutsättningar att använda kunskap från forskning och beprövad erfarenhet i verksamheterna. Därutöver visar en rapport från Universitetskanslersämbetet (UKÄ)¹¹ att det saknas lärare främst inom vård- och lärarutbildning. De senaste årens kraftiga expansion av lärarutbildningarna har bidragit till allt större problem att rekrytera forskarutbildade lärare i lärarutbildningen, främst inom ämnesdidaktik men även inom flera andra områden.¹²

Den utbildningsvetenskapliga forskningen vid lärarutbildningarna finansieras till stor del genom lärosätenas basanslag där det för varje helårsprestation (HST) följer ett visst basanslag för forskning. Då lärosätena ofta gör omprioriteringar baserat på profilering och interna strategier är det viktigt att lärosätena säkerställer att den utbildningsvetenskapliga forskningen med anknytning till lärarutbildningar ges de förutsättningar som förväntas. Detta är också en viktig förutsättning för att lärarutbildningarna ska kunna rekrytera vetenskapligt kompetent personal. Regeringens stora satsning på omställning och stöd för kompetensutveckling¹³ kommer att generera ett stort behov av fortbildning av lärare och andra verksamma inom skolväsendet. De nationella professionsprogrammen för lärare och rektorer ställer höga krav på vetenskaplig grund, vilket visar att behovet av utbildningsvetenskaplig forskning växer allt starkare. Då endast en liten del av lärosätenas basanslag avsätts till utbildningsvetenskaplig forskning tvingas forskare i allt högre grad förlita sig på externa anslag, vilket indikerar en begränsande faktor¹⁴. Sammantaget finns ett stort behov av samordning mellan forsknings- och utbildningssystemet där såväl skolväsendet som lärosäten måste kunna säkerställa en forskningsanknuten utbildning på vetenskaplig grund.

Infrastrukturer som bidrar till och stärker utbildningsvetenskaplig forskning

En viktig organisatorisk infrastruktur för forskning om skolans områden utgörs av ULF (utveckling, lärande och forskning). ULF liknar sjukvårdens samverkan mellan sjukvård i region och statliga lärosäten genom ALF-avtal¹⁵, och syftar till att utveckla långsiktiga och hållbara modeller för samverkan mellan akademi och skolhuvudmän vad gäller praktikutvecklande forskning. ULF säkerställer att problem som är relevanta för fältet fångas upp och undersöks på en vetenskaplig grund och skapar förutsättningar för forskares tillgång till och samverkan med yrkesverksamma inom skolans område. Det finns ett uttryckt behov av att fortsatt utveckla och stärka ULF som en viktig organisatorisk infrastruktur inom det utbildningsvetenskapliga området.

Kvantitativa data är en allt viktigare resurs för forskning och samhällsutveckling generellt, nationellt och internationellt. Inom det utbildningsvetenskapliga området används register och databaser i ökande utsträckning, men det finns

¹¹ Fokus forskarutbildning – Ny kunskap från UKÄ:s temaprojekt, Rapport 2021:35.

¹² Lärarförsörjning i lärarutbildning – problem, strategier och lösningar, UKÄ, 2020.

¹³ Promemorian Grundläggande omställnings- och kompetensstöd – för flexibilitet, omställningsförmåga och trygghet på arbetsmarknaden, Ds 2021:16.

¹⁴ Tholin (2021). Finansiering av utbildningsvetenskaplig forskning, Vetenskapsrådet

¹⁵ ALF är en förkortning för ”Avtal mellan svenska staten och vissa landsting om samarbete om grundutbildning av läkare, medicinsk forskning och utveckling av hälso- och sjukvården”.

stora potentialer för ytterligare användning. Registerdata utgör ett värdefullt komplement till den mer kvalitativt inriktade forskning som bedrivs inom utbildningsvetenskap. Registerdata används exempelvis för att fastställa effekter av olika insatser i skola och högre utbildning. Registerdata kombineras även med enkät- och intervjudata och möjliggör forskning där olika metoder kompletterar varandra. Andra användningsområden är via anpassade databaser för kommuners och regioners statistik över befolkning och befolkningstillväxt, statistik över lärosätenas registreringar och examina.

Att inom ramen för internationella forskningsinfrastrukturer kunna samla individdata från flera länder för jämförande studier är viktigt, kopplat till behovet att förstå effekten av den landspecifika kontexten. Därtill kan läggas digitala kontexter som idag utgör centrala delar inom privatliv, utbildning och andra sektorer. Dock finns det svårigheter att kombinera forskningsdata med viss typ av data från de kommunala och fristående huvudmännen. Det gäller både data som finns på skolnivå som exempelvis matchning av lärare till de elever som undervisas och data på kommunal nivå såsom system för resursfördelning. Alla dessa områden skulle kunna expandera mer.

2 Utmaningar och utvecklingsmöjligheter

Forskningsfinansiering

För att säkerställa den utbildningsvetenskapliga forskningens kvalitet och bidrag till nationell och internationell kunskapsformering inom vetenskapsområdet, behövs i första hand långsiktiga satsningar på fri forskarinitierad forskning. Den fria forskarinitierade forskningen är viktig för att stimulera såväl nytänkande och originalitet som kvalitet och kontinuitet. Dessutom kräver aktuella samhällsutmaningar som klimatförändringar, digitalisering, ökande sociala skillnader, skillnader i skolprestation samt stora migrationsströmmar omfattande forskningsinsatser för att förstå utbildningsväsendets roll och möjligheter att bidra till samhällsutveckling. Ökade anslag skulle leda till möjligheter att finansiera stora longitudinella projekt, exempelvis i form av forskningsprogram, främja internationell forskarsamverkan och att öka möjligheterna att nå framgång för svenska utbildningsvetenskapliga forskare på EU-nivå samt utanför Europa.

Utbildningsvetenskapens mång- och tvärvetenskapliga karaktär gör att forskningen ofta bedrivs inom och mellan olika ämnen och olika institutioner, ofta i samverkan mellan forskare vid olika lärosäten. En övervägande del av extern finansiering går till de stora universiteten¹⁶ (se också bilaga 1, figur 6). Detta innebär att en betydande del av den utbildningsvetenskapliga forskningen i Sverige finansieras genom lärosätenas fasta forskningsanslag¹⁷. En analys av produktionen av avhandlingar visar att fakultetsmedlen inte räcker till för att öka kompetensförsörjningen inom området i takt med utbyggnad av lärarutbildning och med forskningen i stort. Dock saknas till stor del information om var på universiteten som forskningen bedrivs och hur stora anslag som tilldelas området från lärosätenas basanslag. Det finns behov av tydligare kartläggningar av hur lärosäten fördelar basanslag för att säkerställa den vetenskapliga grunden i lärarutbildningen. Utöver basanslag har en rad satsningar inom olika organisationer gjorts för att utveckla forskningsanknytning inom lärarutbildningarna och för att stärka skolans vetenskapliga grund. Vetenskapsrådet har utlyst bidrag till forskarskolor för lärare och förskollärare och till forskarutbildning för lärare i lärarutbildningen. Satsningen på forskarskolor är och har varit strategiskt viktig för att ytterligare stärka det utbildningsvetenskapliga kunskapsområdet samt kompetensförsörjningen av disputerade lärare inom skola och lärarutbildning, inte minst i en tid då resurser för doktorander urholkas. Dock visar figur 1 ovan att – om man bortser från satsningarna på forskarutbildning genom forskarskolorna – den externa finansieringen till utbildningsvetenskaplig forskning har minskat. Genom forskarskolorna kommer antalet disputerade inom utbildningsvetenskap att öka och därmed även konkurrensen om de resurser som finns inom området. Med andra ord finns ett behov av att både säkerställa den fria forskarinitierade forskningen och att fortsatt investera i forskarskolor och säkra kompetensförsörjningen inom området. Därmed undviks en eventuell obalans mellan bidrag till fri forskning och riktade satsningar från regeringen.

¹⁶ Tholin (2021). Finansiering av utbildningsvetenskaplig forskning, Vetenskapsrådet

¹⁷ Tholin (2021). Finansiering av utbildningsvetenskaplig forskning, Vetenskapsrådet.

Internationalisering och mobilitet inom utbildningsvetenskap

Utbildningsvetenskapliga kommittén har pekat på vikten av att utveckla internationella samarbeten och ökad internationell publicering i tidigare strategier. För att stimulera internationella samarbeten och internationalisering bör samverkan med nordiska forskningsfinansiärer och NordForsk vidareutvecklas. Detta skapar också förutsättningar för synergieffekter baserade på de nordiska kulturerna där såväl skillnader som likheter i utbildningssystemen kan iakttas. Ett positivt exempel på samverkan inom de nordiska länderna utgörs av den gemensamma satsningen under 2022 mellan NordForsk, nordiska forskningsfinansiärer, Vetenskapsrådet och Forte av ett forskningsprogram om långsiktiga konsekvenser av covid-19 bland barn och unga. Utöver nordisk samverkan finns ett stort behov av att utveckla deltagande i och sökande av internationella medel inom exempelvis Horizon Europe men även samverkan med länder utanför Europa. Ytterligare en utmaning för utbildningsvetenskaplig forskning är att främja och utveckla internationell mobilitet. Andelen ansökningar om bidrag till internationell gästprofessor och internationell postdok är fortsatt låg, vilket kan riskera att utbildningsvetenskaplig forskning i Sverige inte i tillräcklig grad når den internationella arena den förtjänar. Ökade möjligheter för internationella inkommande forskare att ingå i svenska forskningsmiljöer bidrar till en kvalitetsutveckling av den svenska forskningen. Dessutom bidrar internationell rekrytering till att nya forskningsteman och internationella samarbeten initieras. Forskar- och lärarmobilitet är en viktig kvalitetshöjande aspekt för att stärka utbildningsvetenskapens genomslag internationellt och för att berika den svenska forskningsagendan med nya internationella perspektiv. För detta krävs dock att ramen för bidrag ökar samt att lärosäten uttalar tydliga strategier för att utveckla internationell mobilitet.

Ökad samordning av utbildningsvetenskaplig forskning

Utbildningsvetenskap är ett område som har stor disciplinär bredd (pedagogik, didaktik, psykologi, ekonomi, sociologi med flera), stor variation i teorier, metoder och forskningsdesigner samt stor spridning geografiskt på de flesta av landets lärosäten. För att styrkan i detta ska tas tillvara krävs bättre betingelser för forskarsamverkan och samordning av kompetenser och resurser både nationellt och internationellt. Det är viktigt att forskare som inte ingår i redan starka och etablerade miljöer får tillgång till nätverk för samverkan. Det är önskvärt med fortsatt ökad samverkan och nationell mobilitet mellan olika lärosäten samt mellan olika akademiska institutioner och discipliner för att kunna ta sig an utmaningarna i dagens och framtidens samhälle. Dessutom krävs en integration mellan akademi, utbildningsväsende och huvudmän för att hantera utbildningsvetenskapliga utmaningar. För att ytterligare stärka kvaliteten i utbildningsvetenskaplig forskning och dra nytta av de nationella nätverk som skapats genom forskarskolor och andra bidrag till forskningsmiljöer, bör arenor för erfarenhetsutbyte och samverkan skapas. Vetenskapsrådet har ett viktigt uppdrag med att stödja erfarenhetsutbyte och nationella kunskapsnoder för samordning av forskning och spridning av forskningsresultat. Detta kan ske genom årliga dialogforum och erfarenhetsutbyten, genom fortsatta satsningar på nätverksbidrag och vidareutveckling av forskningskommunikationen inom området. Strategiska insatser för att öka samverkan mellan olika projekt kan också genomföras i form av excellenscentra.

Etik och etikprövning

Inom forskning ställs krav på god forskningssed och etikfrågor är av stor betydelse i utbildningsvetenskaplig forskning. Det handlar om normer för hur god forskning bör bedrivas och hur forskare bör agera, dels gentemot andra forskare, dels gentemot informanter och tredje man. Under senare år har en alltmer intensiv diskussion om forskningsetik präglat utbildningsvetenskaplig forskning. Detta är ett resultat av att både lagstiftning och tillsyn har skärpts i flera omgångar för forskning som inkluderar kontakt med människor i form av till exempel intervjuer och observationer. Etikprövningen är viktig då den syftar till att skydda såväl forskaren som de individer som deltar i forskningen. För utbildningsvetenskap handlar det främst om hur kravet på etikprövning av projekt som innefattar känsliga personuppgifter (frågor om politisk och religiös åsikt, hälsa, facklig tillhörighet med mera) har kommit att utformas och tillämpas. Tillsynsmyndigheten (ÖNEP) har ett uppdrag att genomföra särskild tillsyn för utvalda forskningsområden och ett krav att åtalsanmäla allt man finner som inte är i överensstämmelse med lagen. Trots att en medvetenhet om etiska konsekvenser av forskningen välkomnas, har detta lett till stor osäkerhet och påtaglig oro för rättsliga konsekvenser av forskning som inkluderar någon form av interaktion och kommunikation med människor. En stor del av utbildningsvetenskaplig forskning bygger på intervju- eller observationsdata där forskaren ansvarar för att noga reflektera över hur insamling, lagring och presentation av data påverkar de individer som deltar. Denna reflektion utgår från forskningsetiska principer som under lång tid utvecklats och tillämpats i forskarsamhället och som är central för att skapa tillit mellan forskare och forskningspersoner. Trots detta kan den skärpta lagstiftningen medföra att forskare undviker forskning som inkluderar interaktion med människor av rädsla för att data kan innehålla spår av känsliga personuppgifter. Det är svårt att på förhand veta exakt vad intervjupersoner kommer att berätta eller exakt vad observationerna gör synligt, och när väl data finns på plats är det för sent att etikpröva projektet. Den nuvarande situationen kan medföra att forskare och medelsförvaltare tenderar att i det osakra rättsläget ta ”det sakra före det osakra” och begära etiktillstånd för alla undersökningar som inkluderar människor, även sådana som inte faller under lagen om etikprövning.

Det behövs ökade informationsinsatser om lagstiftningen och tillsynen på forskningsetikens område där olika forskningsområdens särdrag tas i beaktande¹⁸. Relationen mellan forskningsetik och dataskyddsförordningen GDPR behöver tydliggöras för att skapa trygghet hos såväl forskare som de individer som deltar i forskningen. Det man önskar av forskarsamhället är en omsorgsfullt reflekterad praktik på det forskningsetiska området, där frågan om hur man undviker att människor lider skada eller obehag av den forskning de ingår i är levande genom hela forskningsprocessen. Här har också forskningsfinansiärerna ett ansvar för att denna typ av reflekterande överväganden ingår i forskningsprojektens design och bedöms som en del av forskningens vetenskapliga kvalitet. Trots växande krav på byråkrati och dokumentation måste frågor om forskningsetik och forskningens integritet tas på allvar och välkomnas i ett land och ett område där etik står högt upp på agendan.

¹⁸ Som ett led i etablerandet av en sådan dialog planerar Vetenskapsrådets utbildningsvetenskapliga kommitté i samarbete med AR-HS och KKF att genomföra en heldagskonferens på temat forskningsetik den 1 mars 2023.

3 Utbildningsvetenskapliga kommitténs rekommendationer

Följande rekommendationer baseras på genomförd kartläggning samt de utmaningar för forskning som identifierats i forskningsöversikten.

Rekommendationerna är riktade mot olika aktörer som samtliga kan påverka och styra förutsättningarna för utbildningsvetenskaplig forskning. Detta omfattar regeringen, lärosäten, Vetenskapsrådet samt andra aktörer som finansierar forskning av relevans för utbildningsvetenskap såsom privata och statliga finansierare, regioner och kommuner.

Finansiering av utbildningsvetenskaplig forskning

För att säkerställa den utbildningsvetenskapliga forskningens kvalitet, långsiktighet och bidrag till internationell forskning behövs i första hand långsiktiga satsningar på fri forskarinitierad forskning. Samhällsutmaningar, inte minst inom skolans område, kräver omfattande forskningsinsatser för att vi bättre ska förstå utgångspunkter och processer i förhållande till olika problem, samt för att vi ska förstå utbildningsväsendets roll och möjligheter att bidra till förändring. Det är viktigt att skapa förutsättningar för större projekt eller program, till exempel longitudinella projekt som bidrar till att uppmärksamma och förankra svensk utbildningsvetenskaplig forskning på en internationell nivå. Därför är det ytterst viktigt att också Vetenskapsrådet får ökade statsanslag för att kunna ge avsevärt större, internationellt konkurrensmässiga bidragsbelopp till forskning av hög kvalitet inom det utbildningsvetenskapliga området. Dessutom finns ett behov av kartläggning över hur lärosäten fördelar basanslag för att exempelvis säkerställa den vetenskapliga grunden i lärarutbildningen. Analyser visar att forskning inom utbildningsvetenskap har ökat kraftigt de senaste 20 åren. Publiceringen inom det utbildningsvetenskapliga kunskapsområdet har ökat samtidigt som finansieringen genom fria projektbidrag har minskat. Dessutom är behovet av disputerade lärare inom lärarutbildningarna stort. För att vidareutveckla det utbildningsvetenskapliga området, säkerställa kompetensförsörjning av disputerade lärare i lärarutbildningarna och i skolan samt ta vara på de omfattande investeringarna i forskarskolor, krävs en ökning av resurser både till fria projektbidrag och till fortsatt arbete med forskarskolor.

Utbildningsvetenskapliga kommitténs rekommendation:

- Säkra och stärk resurser för fri nyfikenhetsdriven forskarinitierad forskning.
- Säkra kompetensförsörjning inom utbildningsvetenskaplig forskning genom fortsatta satsningar på forskarskolor med finansiering för doktorander.
- Säkra resurser för karriärvägar för nya forskare och uppbyggande av excellenta forskningsmiljöer.

Forskningens kvalitet

Det viktigaste medlet för att stimulera vetenskaplig kvalitet, kontinuitet, nytänkande och originalitet är en fortsatt hög prioritering av den fria forskarinitierade forskningen. Det innebär att denna prioritering kommuniceras och realiserar i kommande utlysningar. Det behövs forskning som utmanar och utvecklar teoretiska grundantaganden, teorier och vetenskapliga metoder som visar på nya sätt att problematisera och ringa in och formulera forskningsfrågor. Det behövs också forskning som lyfter fram nya metoder för att samla in, hantera och analysera data. Inte minst gäller detta lärande där nya tekniker och framsteg inom digitalisering och visualisering, artificiell intelligens och andra områden, ger möjligheter att studera förutsättningar för kunskap och lärande hos individer och i olika sociala, fysiska och samhälleliga sammanhang på helt nya sätt. Här kan utbildningsvetenskapliga kommittén ta initiativ för att stimulera nytänkande och utforskande över tematiska gränser om ämnen och teoretiska perspektiv samtidigt som en kontinuitet i forskningen värnas.

Från politiskt håll har man betonat att en kvalitetsaspekt för forskning som finansieras handlar om hur den kommuniceras till beslutsfattare och allmänhet. Detta inkluderar samverkan med aktörer utanför forskarvärlden när forskningen designas, genomförs och kommuniceras. Det är viktigt att uppmuntra samverkan om den tydligt bidrar till forskningens kvalitet. Dessutom finns ett uttalat behov i skolan av att ta del av forskningsresultat. Därför är det viktigt att samhällsrelevansen i den fria forskningens resultat tydligt kommuniceras till aktörer såväl inom som utanför akademien.

Etiska överväganden och riktlinjer spelar stor roll för forskningens kvalitet, genomförande och resultat och hur forskningen används i samhället. I och med ett ökat fokus på praktisknära forskning och digitalisering accentueras de etiska kraven för att bedriva forskning av hög kvalitet. Bland forskare har åtalansmälningar lett till stor osäkerhet och påtaglig rädsla för rättsliga konsekvenser. För att upprätthålla en hög kvalitet behöver både forskningsfinansiärer och universitet och högskolor fortsätta sitt arbete med att utveckla arbetet med forskningsetiska frågor och forskningens integritet. Dessutom blir etiska aspekter på forskning och forskningens integritet allt viktigare i och med den snabba utvecklingen av öppen tillgänglig data.

Utbildningsvetenskapliga kommitténs rekommendation:

- Stärka forskningens kvalitet genom att stimulera såväl kontinuitet som nytänkande och originalitet i utbildningsvetenskaplig forskning.
- Stimulera mångfald av metoder i utbildningsvetenskaplig forskning.
- Främja samverkan som bidrar till forskningens kvalitet.
- Utveckla arbetet med forskningsetiska frågor och forskningens integritet. Detta gäller såväl forskningsfinansiärer som universitet och högskolor.

Utveckling av starka forskare och forskningsmiljöer

En viktig del i kommitténs finansiering av utbildningsvetenskaplig forskning är de fria projektbidragen som är de mest omfattande sett till resurser. Den utvidgning av bidragsportföljen som genomförts av kommittén inom ramen för befintlig medelstildelning för att stärka utvecklingen av forskare och forskningsmiljöer, bör fortsätta. Syftet är att få stödformer som svarar mot skiftande behov inom området vad gäller såväl enskilda individer som forskarmiljöer.

När det gäller individer är det viktigt att etablera en karriärväg mot forskning inom det utbildningsvetenskapliga området. Exempelvis kan en strategi för karriärutveckling av forskare i början av karriären bidra till att stärka individers karriärvägar. Den omfattande satsningen på forskarskolor inom utbildningsvetenskap utgör en viktig förstärkning av andelen forskarutbildade på lärarutbildningar och hos skolhuvudmän och som även bidrar till en förstärkt samverkan mellan utbildningsvetenskapliga miljöer på landets lärosäten. I relation till forskarskolorna krävs åtgärder för att stödja och stärka de nätverk som skapats kring forskarskolorna för att bidra till starka forskningsmiljöer i samverkan mellan olika lärosäten både i Sverige och internationellt.

Utbildningsvetenskapliga kommitténs rekommendation:

- Stimulera ökad samverkan mellan olika discipliner för att främja forskning av hög kvalitet och originalitet.
- Skapa starka incitament för ökad samverkan mellan akademien och andra aktörer för att utveckla integrerade forskningsmiljöer. Exempel på detta är den nationella satsningen på ULF samt kombinationstjänster med förutsättningar för disputerade lärare att ha både forskning och undervisning i sin tjänst. Båda bidrar till ökad samverkan mellan akademi och skola.
- Hitta modeller för att skapa långsiktighet för finansierade projekt.

Internationalisering och förutsättningar för mobilitet

För att kunna realisera politiska krav på utbildning såväl som att möta behoven i samhället behövs en forskningsbas av högkvalitativ och internationellt erkänd forskning. Kommittén har i tidigare strategier pekat på vikten av att utveckla internationella samarbeten och ökad internationell publicering inom området. Utbildningsvetenskaplig forskning finansieras i relativt låg grad via EU-medel. Det finns även ett stort behov av att värna om det ganska omfattande nordiska forskningssamarbete som finns. För att utveckla internationell samverkan inom området krävs goda möjligheter för seniora forskare att arbeta i internationella sammanhang, både inom och utanför Europa. Det krävs också en fortsatt utveckling av forskningsmiljöer där seniora forskare involverar doktorander i nätverk under forskarutbildningen. Kraftfulla incitament krävs för att utveckla starka forskningsmiljöer som ingår i internationella sammanhang.

Utbildningsvetenskapliga kommitténs rekommendation:

- Öka svensk utbildningsvetenskaplig forsknings deltagande i sökande av internationella medel inom exempelvis Horizon Europe och NordForsk.
- Stimulera till forskningsmeritering genom internationell mobilitet där svenska forskare deltar i forskningssamarbeten med utländska lärosäten.
- Säkra möjligheter för internationella inkommande forskare att ingå i svenska forskningsmiljöer och för svenska forskare att ingå i utländska forskningsmiljöer.

Infrastrukturer inom det utbildningsvetenskapliga området

Vilken infrastruktur som krävs för utbildningsvetenskaplig forskning och utformningen av denna varierar beroende på forskningens behov. Även andra förutsättningar behöver beaktas såsom exempelvis personal för att stödja forskning och hantera data och material. Det finns generellt en varierande grad av kunskap om hur till exempel registerdata kan användas inom utbildningsvetenskaplig forskning för att följa skolor, elever, syskon, föräldrar och lärare under en längre period. Dessutom finns ett växande krav på att data ska kunna göras öppet tillgänglig på ett etiskt hållbart sätt. Därför finns ett stort behov av att utveckla forskares kompetens av hur data kan tillgängliggöras och användas för forskningssyfte. Nationella infrastrukturer för dessa datatyper, modeller för att få tillgång till data och möjliggöra forskning, har stor potentiell nytta för forskning inom berörda områden. Det behöver göras en grundlig behovsinventering av forskningsinfrastrukturen inom det utbildningsvetenskapliga området för att identifiera behov och konsekvenser av dessa. Det krävs även en nationell översyn när det gäller lagring av forskningsdata. Förutsättningarna behöver fortsatt förbättras för att göra data tillgänglig till forskarsamhället med tydliga direktiv till huvudmännen om tillhandahållande av relevant information. Dessutom säkerställer infrastrukturen runt ULF att problemområden som är relevanta för fältet fångas upp och undersöks på en vetenskaplig grund som skapar förutsättningar för forskares tillgång till och samverkan med yrkesverksamma inom skolans område.

En viktig brist i svenska registerdata är att det saknas uppgifter om vilka elever som har undervisats av vilka lärare. Denna typ av data skulle ytterligare kunna bidra till fördjupade och longitudinella studier av hur elevers lärande utvecklas över tid. För att tillgängliggöra registerdata som kan leda till enklare tillgång och förbättring av datamängden och kvaliteten i skolregistret behöver samverkan utvecklas med Statistiska Centralbyrån (SCB). Det finns även behov av stöd till forskare för avidentifiering av data som innehåller personuppgifter, såsom filmupptagningar, intervjuer med mera. Detta blir särskilt viktigt i relation till etikkrav och GDPR samt kravet på öppen tillgänglighet av data. Data från kommunala, regionala, nationella och privata digitala plattformar för skola och utbildning behöver samordnas och tillgängliggöras för att skapa underlag för forskning. Ökad samordning av insamling, lagring och tillgängliggörande av forskningsdata är önskvärd, i stället för att ansvaret läggs på enskilda lärosäten eller privata aktörer. Dessutom får inte ökade kostnader av internationella

storskaliga infrastrukturer riskera att tränga undan nationell finansiering inom det utbildningsvetenskapliga området.

Utbildningsvetenskapliga kommitténs rekommendation:

- Bygga upp och fortsätta utveckla en samlad nationell infrastruktur för forskningsdata inom utbildningsvetenskap.
- Fortsätta stimulera och utveckla ULF som infrastruktur inom det utbildningsvetenskapliga området.
- Genomföra en nationell översyn och behovsinventering av hur utbildningsdata på elevnivå, skolnivå och huvudmannnivå kan göras tillgänglig och användas av forskarsamhället på ett etiskt hållbart sätt.
- Genomföra en nationell översyn av lagring av forskningsdata med samordning mellan olika aktörer och huvudmän.

Nationella plattformar för att samla och sprida utbildningsvetenskaplig forskning

Vetenskapsrådet har ett nationellt ansvar att samordna kommunikation om forskning och forskningsresultat. Utbildningsvetenskapliga kommitténs uppdrag omfattar också ansvar för att stimulera kommunikation om forskning och forskningsresultat inom sina områden, med relevans för skolans och förskolans utveckling. Inom utbildningsvetenskapen finns idag flera aktörer med uppdrag att kommunicera forskning till en bredare publik av beslutsfattare och allmänhet. Förutom lärosätenas ansvar att kommunicera och sprida forskning har exempelvis Skolverket, Skolforskningsinstitutet, Skolinspektionen och Specialpedagogiska skolmyndigheten ansvar för att bevaka och sprida forskning av relevans för skola och utbildning.

I linje med Vetenskapsrådets inspel till forskningspropositionen 2019 och målen i kommitténs strategiska plan 2019¹⁹, finns ett behov av att stärka samordningen mellan aktörerna i forskningssystemet och se över möjligheterna att ha gemensamma plattformar för att stärka kommunikationen om forskning. Gemensamma plattformar för kommunikation om utbildningsvetenskaplig forskning skulle öka genomslaget, främja dialogen och interaktionen mellan forskare och det omgivande samhället. Det skulle även underlätta för såväl forskare som kunskapsförmedlare att kommunicera forskningsresultat till grupper utanför akademien. I denna kommunikation behöver också understrykas att lärosätena har ett särskilt ansvar för att forskningsresultaten når ut till och också förankras i lärarutbildningarna. Det gäller också den verksamhetsförlagda delen av lärarutbildningarna och fortbildningarna av lärare. I kommunikationen behöver också de enskilda forskarnas ansvar lyftas fram för att sprida forskningsresultat till samhället i stort genom andra kanaler än traditionella forskningsfora.

¹⁹ Utbildningsvetenskapliga kommitténs strategiska plan 2020–2023 med finansieringsstrategi, 2019.

Utbildningsvetenskapliga kommitténs rekommendation:

- Utveckla nationella plattformar för att samla och sprida utbildningsvetenskaplig forskning.

Jämställdhet och likabehandling i utbildningsvetenskaplig forskning

Sverige framställs ofta som ett land som kommit relativt långt i jämställdhet, men det finns fortfarande mycket att göra för att nå upp till lika villkor inom utbildning och i forskning. I alla delar av skolsystemet – inklusive högre utbildning och forskning – förekommer kränkningar och begränsningar av människor utifrån normer om genus, sexualitet, etnicitet, ålder, trosuppfattning och funktionalitet, vilket även begränsar individers möjligheter att lära, utvecklas och forska. Dessa normer är ofta så dominerande att de är svåra att se och bryta mot. En utmaning för både utbildning och forskning är därför att synliggöra att dessa normer finns, hur de verkar och att ifrågasätta och bryta mot normer som leder till kränkningar och begränsningar för olika individer och grupper. Detta är av särskilt viktigt inom det utbildningsvetenskapliga området på grund av det värdegrundsuppdrag som finns för utbildningsväsendet.

Utbildningsvetenskapliga kommitténs rekommendation:

- Stimulera jämställdhetsaspekter i forskningens förutsättningar och genomförande.

Forskning som syftar till att möta samhällsutmaningar inom tre identifierade teman

I forskningsöversikten som utbildningsvetenskapliga kommittén publicerade 2019²⁰ fördes att antal angelägna forskningsteman fram, baserade på identifierade samhällsutmaningar som demokrati, ökade skillnader i skolprestation, lärares arbetssituation och digitalisering. I denna forskningsöversikt vidareutvecklar kommittén tidigare teman och formulerar tre övergripande områden av särskild relevans för att möta de samhälleliga utmaningar som idag präglar skola och utbildning på alla nivåer enligt följande:

- Demokratins utveckling – utbildningens roll för hållbar framtid.
- Likvärdighet, inkludering och integration i skola och utbildning.
- Kunskap och lärande i en digitaliserad värld.

Demokratins utveckling – utbildningens roll för en hållbar framtid

Utbildningsvetenskaplig forskning har en viktig roll för att utveckla de kunskaper, färdigheter, attityder och värderingar som ligger till grund för en mer

²⁰ Vetenskapsrådet (2019). Forskningsöversikt 2019. Utbildningsvetenskap

hållbar och human värld som kan leva upp till FN:s mål för hållbar utveckling. Forskning om utbildningens roll för att förbereda dagens unga människor att anpassa sig till effekterna av existentiella utmaningar som klimatförändringar och behovet av att främja hållbar utveckling. Forskning om och för skolektorns organisation och styrning, fritidslärandet inom kultur och idrott samt forskning om skolan, vuxenutbildningen och den högre utbildningen har en viktig roll att fylla för att säkra livslångt lärande och en hållbar framtid i en föränderlig omvärld.

Pandemin har inneburit att andra stora utmaningar som mänskligheten står inför – inklusive klimatförändringar och hur man kan skapa hållbar utveckling för kommande generationer – har fått konkurrera om beslutsfattares uppmärksamhet. Skolan och högre utbildning spelar en viktig roll i att hjälpa barn och unga att förstå världen, inte minst vid allvarliga kriser som krig och andra katastrofer. Globala villkor, krisberedskap och psykisk ohälsa är alla områden där utbildning och utbildningsvetenskaplig forskning spelar en viktig roll. Det fjärde målet i Agenda 2030, ”God utbildning för alla”, betonar att utbildningssystem runt om i världen måste säkra lika möjligheter för att gynna barn och ungas deltagande i ett demokratiskt samhälle. Det finns ett behov av forskning om och för den policy- och kunskapsutveckling som krävs för att möta de utmaningar som anti-demokratiska krafter och den ökande polariseringen i samhället leder till. Dessutom finns ett behov av att ytterligare stimulera forskning som syftar till att motverka diskriminering samt stimulera lika villkor och ett demokratiskt deltagande i samhället.

Tillgången till utbildade och kvalificerade lärare spelar en viktig roll för att säkra en hållbar framtid. Kunniga och kompetenta förskollärare, lärare och rektorer med höga förväntningar på alla barn och elever är den enskilt viktigaste faktorn för elevers lärande och den lärarbrist som finns idag utgör ett stort hot mot skolan. En hållbar och högkvalitativ lärarutbildning som vilar på vetenskaplig grund är en förutsättning för framtida utveckling av skolväsendet, lärares förutsättningar och arbetsituation samt barn och elevers lärande i förskola och skola. Inom denna tematik behandlas frågor som rör hållbarhetsaspekter i utbildning, globala förändringar, barn, elevers och studenters välmående, lärarens roll, förutsättningar och arbetsliv, hållbar kunskap samt ett livslångt lärande. Samtliga områden har hög relevans för den utbildningsvetenskapliga forskningen.

Likvärdighet, inkludering och integration i skola och utbildning

Idag betonas ofta att likvärdig utbildning och att motverka segregation är grundläggande för det demokratiska samhället. För att stödja sådana strävanden är det centralt med forskning om de sociala och politiska, ekonomiska, juridiska och organisatoriska förutsättningarna för svenskt utbildningsväsende. Beslut och reformer inom dessa områden ger de grundläggande ramarna för vad som är möjligt att åstadkomma genom utbildning. Alla elever har inte samma möjlighet att få hjälp med skolarbetet hemma. Ska fler elever lära sig mer och kunskapsresultaten fortsätta förbättras behöver skolan bli mer jämlik. För att forma trygga miljöer för lärande och utbildning behövs det ytterligare forskning om normer, handlingar och system som bär upp och möjliggör ojämlikhet och kränkningar. Forskningen inom området är därmed i behov av särskilda satsningar.

Under 2022 initierades ett nationellt forskningsprogram för forskning om segregation. Forskningsprogrammet bidrar till ny kunskap om de betydande socioekonomiska skillnader som finns mellan exempelvis olika bostadsområden, stadsdelar och landsändar i Sverige av till exempel skolresultat, utbildningsnivå, språkbehandling, sysselsättning, inkomst, hälsa, livslängd, trygghet, demokratiskt deltagande samt involvering i kulturlivet. Ett nationellt forskningsprogram om brottslighet som ska bidra till ny kunskap om kriminalitetens orsaker och konsekvenser liksom om metoder för att förebygga och bekämpa brott har också inrättats. Forskningsprogrammets breda inriktningar skapar möjligheter för att angelägna frågor om segregation och brottslighet kan belysas ur en rad olika utbildningsvetenskapliga perspektiv. Utbildningsvetenskaplig forskning har en fortsatt viktig roll att spela genom tvärvetenskapliga forskningsprogram av longitudinell karaktär där utbildningsvetare samverkar med forskare inom andra ämnesdiscipliner. Därför är behovet av explicit och stärkt finansiering för denna typ av problemställningar centralt.

Under de senaste decennierna har det uppmärksammats ökade skillnader i skolprestation mellan elever med olika social bakgrund. Detta har bland annat gett utslag i fallande resultat för svenska elever i internationella kunskapstest. Ytterligare forskning om svenska elevers skolprestationer samt hur elevers kunskapsresultat kan öka är angeläget för att bevara Sverige som internationellt framstående kunskapsnation. Dessutom har andelen elever med svaga läs- och matematikfärdigheter och olika funktionsnedsättningar ökat i Sverige. Förutom studier av hur olika undervisningsformer främjar barn och elevers lärande, behövs forskning om särskilda insatser och deras implementering för att främja barn, elevers och studenters förutsättningar, forskning om praktisk inkludering av personer och grupper med funktionsnedsättning, forskning om pedagogiska miljöer och hur lärare kan få stöd i det dagliga arbetet samt om styrning och ledning inom utbildningssektorn.

Jämförande studier mellan olika länder och skolsystem behöver genomföras för att kunna beskriva det svenska utbildningssystemets komparativa fördelar eller nackdelar. Dessutom finns ett stort behov av studier om elevers och skolpersonals arbetsmiljö, både den fysiska och den psykosociala miljön. Forskning om hur utbildningssystemen kan bidra till delaktighet och inkludering får konsekvenser för lärarprofessionen, särskilt i relation till lärares egen förmåga, välbefinnande och ledarskap och till möjligheterna till lärande och professionell utveckling.

Kunskap och lärande i en digitaliserad värld

Digitalisering påverkar såväl människors fritid som samtliga samhällssektorer: hur vi lär, bedriver utbildning och hanterar kunskap. När covid-19-pandemin drabbade Sverige våren 2020 genomfördes förändringar där skolor och universitet lade om undervisningen till att antingen uteslutande eller delvis genomföras på distans. Under pandemin utgjorde den digitala tekniken en förutsättning för att skolor och universitet kunde genomföra utbildning. Samtidigt synliggjorde den digitala omställningen vikten av skolans och andra utbildningsinstitutioners sociala och relationella värde i utbildningen av barn, unga och vuxna. Tillgång till internet och nya digitala tekniker innebär inte bara att den omedelbara tillgången på kunskap ökar, utan framför allt att lärande-, kunskaps- och undervisningsprocesser får nya dimensioner. Detta får konsekvenser för undervisningens genomförande, lärares och elevers/studenters samspel i undervisningen, men också för skolans och utbildningens innehåll och roll i samhällsutvecklingen.

Digitaliseringen leder till att förutsättningar, erfarenheter och intressen hos unga varierar i allt större utsträckning. Många utvecklar avancerade kunskaper och vanor att hantera information tidigt i livet, medan andra av olika skäl har mer begränsade erfarenheter och riskerar att marginaliseras i skolan och i ett alltmer abstrakt kunskapssamhälle. Dessa erfarenheter är inte självklart relevanta i relation till förskolans och skolans mål, men de skapar förväntningar och nya förutsättningar för hur digital teknik förstås och kan användas.

Inom utbildningen innebär alla dessa nu pågående förändringar ett behov av att ompröva, specificera och definiera utbildningens uppgifter för processer och innehåll samt i relation till olika gruppers och individers förutsättningar för lärande. Digitalisering av utbildning i alla former innebär också nya ramfaktorer för lärares och barns/elevs/studenters arbete liksom för förutsättningarna att genomföra utbildning och undervisning. Lärplattformar, nätburen utbildning och digitala utbildnings- och undervisningsadministrativa system är exempel på förändrade förutsättningar. Dess verkningar och betydelse för innebörden av utbildning, undervisning och av att vara elev/student eller lärare behöver belysas. En betydande utmaning för forskningen är att beskriva, analysera och förstå hur digitalisering i skola och utbildning förändrar villkoren för undervisning och lärande. Sociala mediars inverkan på vardagen i och utanför utbildningssammanhang är vidare en utmaning som behöver uppmärksammas.

Under 2022 inrättades ett nationellt forskningsprogram för att stödja forskning om digitaliseringens samhällskonsekvenser. Detta program ska dock täcka in hela samhället, vilket innebär att det inte är rimligt att förvänta sig att kärnfrågor inom utbildningsvetenskap i relation till digitalisering får stort utrymme. Frågor om hur exempelvis artificiell intelligens (AI) kan bidra till att stödja elever och lärare är viktiga att problematisera med hänsyn till relevanta element som etik, transparens och dataskydd. Det finns även ett starkt behov av att låta lärare stå i centrum för design, utveckling och implementering av digitala lärmiljöer som stödjer alla elever att utvecklas. Här har utbildningsvetenskaplig forskning en fortsatt viktig roll att spela genom att exempelvis initiera tvärvetenskapliga forskningsprogram av longitudinell karaktär.

Utbildningsvetenskapliga kommitténs rekommendation:

Tillskjut resurser till strategiska satsningar på angelägna forskningsteman:

- Demokratins utveckling – utbildningens roll för en hållbar framtid.
- Likvärdighet, inkludering och integration i skola och utbildning.
- Kunskap och lärande i en digitaliserad värld.

Bilaga 1: Kartläggning av utbildningsvetenskaplig forskning, 2001- 2021

Se separat dokument.

Vetenskapsrådet